

ZLOSELJANI (PIROVČANI) I “SJEĆANJA NA ZLOSELJANE” LJUBOMIRA DRAGANIĆA VRANČIĆA

Dr. sc. Maja Polić
Nina Spicijarić Paškvan, prof.
Zavod za povijesne i društvene znanosti
HAZU u Rijeci, HR

UDK: 94 (497.5 Pirovac):
929.52 Draganić
Prethodno priopćenje

Primljeno: 10. IX. 2010.

U članku je riječ o Zloselima, odnosno današnjemu Pirovcu, mjestu u šibenskome kraju. O povijesnoj zbilji toga južnohrvatskoga naselja, kao i o obiteljima u čijem se posjedu do prvih desetljeća XX. stoljeća nalazilo, pronašlo se tek nekolicinu bilježaka. Početkom XVI. stoljeća obitelj Draganich/Draganić, kupnjom Zlosela i okolice, učvršćivanjem i opasavanjem naselja bedemima te gradnjom crkve i dolaskom kolona, postala je njezinim nasljednim vlasnikom, a pripadnici obitelji postali su nasljedni “grofovi”– “konti”. S obzirom na to da je povijest mjesta vezana za navedenu obitelj, kao i plemenitašku obitelj Vrančić, ovdje donosimo do sada neobjavljeni zapis “Memorie sui Zloسلجاني” (“Sjećanja na Zloسلجane”) Ljubomira Draganića Vrančića (Gliubomiro de Draganich Veranzio), nastao u razdoblju između 1918. i 1922. godine. Rukopis je, gledano očima veleposjednika, važan prikaz višestoljetnoga života tamošnjega seljačkoga stanovništva. Također, daje se i etimologija naziva toga mjesta.

Ključne riječi: Ljubomir Draganić Vrančić, povijest Zlosela (Pirovca), Dalmacija.

I.

O Zloselima/Pirovcu do sada postoji malo poznatih povijesnih podataka. Osim knjiga Krste Stošića (1941.),¹ Petra Bezine (1998.)² i Alberta Fortisa (2004.),³ koristile smo podatke enciklopedijskih, leksikonskih i biografskih natuknica. Korisne podatke dobile smo i od potomaka ugledne obitelji Draganić Vrančić iz Zlosela i šibenskoga kraja; ponajprije, gdje Vesne Draganić Vrus iz Opatije, koja je u svojoj obiteljskoj

1 Krsto STOŠIĆ, *Sela u Šibenskoj biskupiji*, Šibenik, 1941., 144, 145; K. STOŠIĆ, *Sela šibenskoga kotara*, Šibenik, 1941., 143.

2 Petar BEZINA, *Šibenska biskupija kroz dva rata*, Šibenik, 1998., 307, 308.

3 Alberto FORTIS, *Put po Dalmaciji*, Split, 2004.

registraturi posjedovala niz različitih vrela.⁴ Na pisanje rada potakao nas je sadržaj rukopisa Gliubomira de Draganicha Veranzija, tj. Ljubomira Draganića Vrančića, pisan u razdoblju od 1918. do 1922. godine, koji smo dobile upravo od gđe Draganić Vrus. Dio je to gradiva danas dostupnoga u Državnom arhivu u Rijeci (dalje u tekstu: DAR).

II.

Naime, početkom 2010. god. nasljednica plemićke obitelji Draganić Vrančić iz Pirovca, gđa Draganić Vrus, riječkomu Državnomu arhivu darovala je veću količinu obiteljskoga arhivskoga gradiva iz razdoblja od XVI. do XX. stoljeća. Stručno su ga popisali djelatnici DAR-a Boris Zakošek i Mladen Urem, koji su popise dali na uvid autoricama ovoga članka. Taj obiteljski arhiv ima više tisuća dokumenata, pohranjenih u osam arhivskih kutija. Iz razdoblja su od 1582. do 1971. godine, a među njima je pohranjena i rukom pisana oporuka znamenitoga Fausta Vrančića iz 1615. godine. Kako je na potpisivanju darovnice u DAR-u istaknuo M. Urem, taj izvorni rukopis na osam stranica ima prvorazredno značenje te predstavlja kulturno dobro najviše kategorije. Ravnatelj DAR-a Goran Crnković naglasio je da je arhiv obitelji Draganić Vrančić najznačajniji obiteljski fond što ga DAR posjeduje. U popisu koji je sastavni dio *Darovnoga ugovora* od 11. ožujka 2010. ima 19 kategorija pod kojima je gradivo sortirano.⁵ Izvornik sadržaja gradivnoga materijala predanoga u riječki Državni arhiv govori o vrijednosti tih vrela te omogućuje znatno bolje poznavanje dijela povijesti te obitelji i posjeda koje su imali.

⁴ U međuvremenu preminuloj gospođi Vesni Draganić Vrus dugujemo veliku zahvalnost što je probudila naš interes za ovu temu.

⁵ Riječ je o ispravama vezanima za prava na određene lokacije (primjerice, na katastar posjeda pl. obitelji Draganić u Pirovcu), o dopisivanju pojedinih članova pl. obitelji Draganić Vrančić s raznim korespondentima u razdoblju od 1771. do 1931. godine (primjerice, sa srodnom plemenitaškom obitelji Petris s Cresa), zatim o različitim ugovorima i spisima (primjerice, školskim svjedodžbama i drugim školskim dokumentima te raznim potvrđama iz profesionalne djelatnosti građevinskoga inženjera Antona pl. Draganića Vrančića). Tu su i registri kolona, kolonskih obveza i trajnih zakupa, katastarskih čestica, registri zaostataka, poreza i dohodaka, sudskih sporova, kao i literarni radovi članova obitelji te prijepisi literarnih djela antičkih i drugih autora. U pronađenom gradivu ima izvornih rukopisa te preslika rukopisa i tiskovina. Pisani su hrvatskim, talijanskim, latinskim, češkim, srpskim i njemačkim jezikom.

III.

U povijesnim vrelima se mjesto, smješteno 23 km sjeverozapadno od Šibenika, na obali Pirovačkoga zaljeva, prvi put spominje 1298. god. pod nazivom Zlosela.⁶ Ime Pirovac, dobilo je tek 1921. godine.⁷ Godine 1997. Pirovac je jedno od općinskih središta Šibensko-kninske županije.⁸

U srednjemu vijeku naselje je u posjedu knezova Bribirskih, a od kraja XIII. st. u vlasništvu je Šibenske biskupije te šibenskih plemićkih obitelji Draganić i Vrančić. Stradalo je u osmanlijskim napadima u vrijeme Ciparskoga (1571.) i Kandijskoga (1646.) rata.⁹ Fra Bezina bilježi kako su u vrijeme Ciparskoga rata Osmanlije stražarile u zloseljanskoj kuli. Nakon toga Morlaci su ih *“na vjeru pozvali, a onda su ih na prevaru ubili”*. Stanovnici Zlosela bježe tada na otok Murter te se, nakon svršetka rata 1573. godine, vraćaju u Zloselo.¹⁰

Sredinom XVII. st. mjesto je imalo 25 kuća.¹¹ Već 1709. god. mjesto ima 273 stanovnika, a 1774. njih je 350; sredinom XIX. st. u mjestu je 683 stanovnika, dok je broj žitelja 1931. godine (podatak navodi K. Stošić) iznosio 1970 stanovnika.¹²

Prostor unutar zidina zvali su *selo*, a izvan *varoš*.¹³ U prvoj polovini XIX. st. uređena je cesta unutar mjesta te luka, a stotinu godina kasnije uređena je cesta koja vodi od Pakošтана prema Vodicama i prolazi mjestom.¹⁴ U Zloselima je prva škola otvorena 1885. godine, i to za dječake, a za djevojke 1890. godine.¹⁵ Zlosela su crkveno najprije pripadala župi Srima, potom do 1536. god. biskupiji u Skradinu, a samostalnu župu mjesto je dobilo 1564. godine.¹⁶

⁶ “Pirovac”, *Hrvatski leksikon*, II, Zagreb, 1997., 262.

⁷ Isto.

⁸ Isto; “Pirovac”, *Leksikon naselja Hrvatske*, II, Zagreb, 2005., 243; “Pirovac”, *Hrvatska enciklopedija*, 8, Zagreb, 2006., 480; P. BEZINA, *Šibenska biskupija*, 307, 308.

⁹ “Pirovac”, *Hrvatska enciklopedija*, 8, 480.

¹⁰ P. BEZINA, *Šibenska biskupija*, 307.

¹¹ Isto.

¹² K. STOŠIĆ, *Sela u Šibenskoj biskupiji*, 144, 145.

¹³ Isto, 144.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

IV.

Vezano za sadržaj rukopisa o Zloسلجانima, on govori i o spomenutim dvjema obiteljima – Draganich/Draganić i Veranzio/Vrančić. Prvonavedena obitelj u izvorima se pojavljuje kao Dragani, Draganich i de Draganis.¹⁷ Kao prvi spomenuti predak te obitelji, u njezinim starijim rodoslovljima spominje se njezin pripadnik s imenom Vuk; imao je sinove Goluba i Dragana ili Dragoja.¹⁸ Ime Dragoja pojavljuje se i u kronici grada Šibenika iz 1332. godine.¹⁹ Dva desetljeća kasnije, Draganiche se spominje kao šibenske patricije.²⁰ U razdoblju između 1500. i 1503. godine jedan od pripadnika te obitelji, Petar, kupuje Zloسلa i dio njihove okolice. Ondje je izgradio i župnu crkvu sv. Jurja, podigao utvrdu oko sela i veliku kulu te postaje nasljednim *konteom*.²¹ Stošić kazuje kako je bedeme uz more opasane jarcima te kulu na južnoj strani Petar podigao 1505. godine. Unutar bedema koloni – Morlaci protjerani od Osmanlija – na početku su izgradili desetak kuća.²² Zloسلa su vlasništvo obitelji Draganich i u narednim stoljećima, sve do početka XX. stoljeća; točnije, do 1918. godine, kada se odatle iseljavaju i posljednji članovi te obitelji.²³

Draganići su i u Šibeniku stoljećima bili iznimno ugledni te su obavljali razne dužnosti, od onih u gradskoj i javnoj upravi, preko pomorstva, do uslužnih djelatnosti. Tako su, na primjer, bili gradski službenici, sudci, odvjetnici, trgovci, diplomati, vojno osoblje u mletačkim, austrijskim i francuskim vojskama, zatim opati, poglavari samostana, brodovlasnici itd.²⁴

Do sada obitelj Draganich nije sustavnije istražena, iako podatci o njoj postoje i u više arhivskih spremišta; primjerice, u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu, u Državnom arhivu u Zadru, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te u Muzeju grada Šibenika.

¹⁷ “Draganić”, *Hrvatski biografski leksikon* (dalje: *HBL*), 3, Zagreb, 1993., 539.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Anton Viktor DUIŠIN, *Zbornik plemstva u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Kotoru i Vojvodini*, Zagreb, 1938., 195 – 198; “Draganić”, *HBL*, 539.

²⁰ *Statut grada Šibenika*, “Incipit Liber Reformationum Ciuitatis Sibenici”, Šibenik, 23. III. 1438., original u privatnoj biblioteci Vesne Draganić Vrus u Opatiji.

²¹ “Draganić”, *HBL*, 3, 539.

²² K. STOŠIĆ, *Sela u Šibenskoj biskupiji*, 144.

²³ “Draganić”, *HBL*, 3, 540.

²⁴ Andrija KAČIĆ-MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskog*, Zagreb, 1892., 270; Daniele FARLATTI – Jacopo COLETTI, *Illyricum Sacrum*, I – VIII, Venecija, 1751. – 1818.

Za razliku od njih, obitelj Veranzio/Vrančić pripadala je staromu bosanskomu praplemstvu. Grb s ljiljanima dobili su od ugarskoga kralja Ladislava (1077. – 1095.).²⁵ Političke prilike nagnale su neke od članova obitelji da se presele na prostor Dalmacije; tako se jedan od njih doselio u Šibenik. Nazivali su se Wranihijch, Wranchijch i Veranchijch pa zatim latinizirano – Veranzio.

Od pripadnika toga roda prvi se spominje Nicolo zvani Cimador, i to u šibenskim kronikama 1360. godine. Nadalje, spominje se i njegov sin Zuanne/Giovanni (dakle, Ivan), koji je 1444. god. postao vijećnikom plemića grada Šibenika.²⁶

Najznamenitiji pripadnik toga roda je Antun Vrančić/Antonio Veranzio (Šibenik, 29. svibnja 1504. – Prešov, Slovačka, 15. lipnja 1573.), koji je bio tajnik Ivana Zapolje. Nakon sukoba oko dvora, preselio se u Beč te je ondje postao savjetnik kralja Ferdinanda I., koji ga je 1553. poslao u Carigrad kako bi sa sultanom Sulejmanom pregovarao o miru. Ondje je boravio četiri godine. U znak zahvalnosti za uspješno obavljenu misiju, kralj ga je imenovao biskupom jegarskim – naslov je nosio od 17. srpnja 1560. do 25. listopada 1570. – te kraljevskim savjetnikom. Do tada je bio i biskupom pečuške biskupije (1554. – 1557.).

Od Maksimilijana II. taj Vrančić i dvojica njegove braće, Michele i Pietro, dobili su dio dalmatinskoga zaleđa od Knina do Splita, ali koji je u to doba bio pod Osmanlijama. Navedena trojica, kao i njihovi legitimni nasljednici po krvi, postali su tada i nasljednim grofovima Esztergoma (*Comitis Perpetui Strigonensis*) u Mađarskoj.

Na brojnim putovanjima Antun Vrančić sakupljao je rimske natpise na Balkanu, a tijekom spomenute diplomatske misije u Otomanskom Carstvu, zajedno s flamanskim humanistom A. B. Busbecqom, u Ankari je pronašao Augustov autobiografski spis *Djela božanskog Augusta (Res gestae divi Augusti)*, kasnije nazvan *Spomenik iz Ankare (Monumentum Ancyrānum)*. Kako ga je Vrančić prvi i tiskao, to je ovaj natpis danas poznat i kao *Codex Verantianus*.

Danas je važan kao književnik koji je pisao pjesme, putopise, rasprave, ali su najznačajnija njegova pisma koja svjedoče o dopisivanju s mnogim ondašnjim slavnim ljudima, kao što su Erazmo Roterdamski, Nikola Zrinski i dr.²⁷

25 Prema: Fridrik Antun GALVANI, *Il Re d'armi di Sebenico*, 1, Venezia, 1884.

26 Isto.

27 "Vrančić, Antun (Verantius Antonius)", *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, 6, Zagreb, 1969., 659.

V.

Kao i pripadnici obitelji Draganich, i članovi obitelji Veranzio bili su nositelji brojnih uglednih dužnosti i grada Šibenika.

Godine 1737. sklopljen je brak između Francesca Draganicha (1711. – 1799.) – nekadašnjega studenta Sveučilišta u Padovi, doktora prava i višegodišnjega odvjetnika u Mlecima i Šibeniku, zatim šibenskoga i skradinskoga veleposjednika te gospodara Zloسلa – i *contesse* Margarete Veranzio.²⁸ Smrću njezina oca 1743. godine, Francesco i Margareta, kao i njihovi potomci, nose oba prezimena – Draganich Veranzio.²⁹ Zajednička obitelj tada u svojemu posjedu ima dijelove srednjodalmatinskoga otoka Tijata (do 1865.), posjede u Šibeniku te na otocima Zlarinu i Prviću.³⁰ Francesco je napisao djelo “*Memorie istoriche di Zloسلella e sue tenute con istruzioni*”, a njegov je sin Jeronim ugostio i znamenitoga A. Fortisa za njegova putovanja po Dalmaciji.³¹ O tome svjedoči i sâm Fortis u djelu *Put po Dalmaciji*, te kaže: “*Ovdje sam se zadržao mnogo dana koristeći se starim prijateljstvom s grofom opatom Jeronimom Draganićem Vrančićem, jer njegova je ugledna obitelj gospodarica sela; stoga sam imao mogućnost da iz njega izvučem obilje podataka i obavim zapažanja lakše nego u drugim dalmatinskim mjestima.*”³² Jeronima – rođenog u Šibeniku 7. lipnja 1738., a preminulog u Zloسلima 12. ožujka 1821. godine – spominje i Stošić, i to kao *najuglednijega* pripadnika te obitelji predstavljajući ga kao čovjeka koji je “*volio mir u Zloسلima, nego da postane biskup*”.³³ A bio je i pristalica Napoleonovih Francuza za njihove okupacije Dalmacije.³⁴

Najstariji sin Francesca i Margarete Draganich Veranzio, Pier Girolamo (1738. – 1821.), nasljednik je Zloسلa i njegove okolice.³⁵ Od njega taj posjed 1821. god. nasljeđuje Casimiro Fausto Draganich Veranzio. Obitelj se tada dijeli na dvije loze: na tzv. šibensko-zloسلsku Casimira Fausta i šibensko-prvićku Fausta Vincenza.

²⁸ “Draganić”, *HBL*, 3, 540.

²⁹ Isto, 541.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 103.

³³ K. STOŠIĆ, *Sela u Šibenskoj biskupiji*, 144.

³⁴ Isto.

³⁵ *HBL*, 3, 544; A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 87, 88, 90, 95, 103, 113, 117, 163.

Iz prvonavedene loze, kao istaknutijega pripadnika, ističemo Friderika Girolama Draganicha Veranzija (1807. – 1880.), primariusu šibenske bolnice.³⁶ Tu je i Gliubomiro Draganich Veranzio (1848. – 1932.), sudski činovnik u Šibeniku, Biogradu i Zadru, koji je autor rukopisa “Memorie sui Zloeljani” (“Sjećanja na Zloeljane”). On je s bratom Vladimirom, preminulim 1918. godine, posljednji gospodar Zlosela. Stošić piše kako su se navedene godine iz mjesta odselili posljednji članovi te obitelji. Dio njih preselio se potom u Karlovac, Zagreb i Maribor.³⁷

VI.

Naziv Zlosela navodi nas na pomisao da je tada bilo i više manjih naselja, kako kaže P. Bezina, “*dalje do mora, u blizini crkve sv. Jurja*”.³⁸ Na istu pomisao navodi nas i autor rukopisa: “*Pretpostavlja se da etimologija imena sela ‘Zlosela’ (izvorno možda ‘Zloselo’) potječe prije iz mrske čudi, nego da ne potječe, za razliku od imena drugih mjesta koja većinom imaju porijeklo u nekim činjenicama, lokalnim, zemljopisnim, klimatskim prilikama i sl. Razlog toga naziva, pretpostavlja se, opravdan je i potkrijepljen činjenicom da u selu Zlosela vrijedi stoljetna tradicija te da se ono u davnim vremenima, prije 1400. god.,³⁹ zvalo ‘Pirovac’ što je mnogo primamljiviji naziv od naziva Zlosela ili Zloselo, ali da su mu Turci za vrijeme invazija – ne zna se zašto – nadjenuli ovaj posljednji naziv. Ako su mu Turci, u ono vrijeme poznati kao divljaci i barbari, nadjenuli ovaj posljednji naziv, nema sumnje da su razlog za to našli u čudi tamošnjega stanovništva, koje nije bilo manje barbarsko od samih Turaka.*”

Također se ni Michele i Francesco Draganich u jednom svom spisu sastavljenom protiv stanovnika Zlosela, a upućenom knezu i kapetanu Šibenika 14. veljače 1749. ne protive tomu pojmu jer, općenito govoreći o kolonima, iskazuju da su “*vrlo spremni na lišavanje svojih gazdi vlastitih prava, što je posebice odlika prije spomenutih Zloeljana koji s obzirom na etimologiju svoga imenika ne mogu biti drugačiji već zlobni zbog čega među drugima prednjače u ovoj vrlo mrskoj povlastici*”. No razlog tomu imenu, navodi Smodlaka u svojoj monografiji, može biti i u činjenici da su njihovi predci kao dobri ratnici Osmanlijama zadavali velike poteškoće pri osvajanju.⁴⁰

³⁶ HBL, 3, 544.

³⁷ K. STOŠIĆ, *Sela u Šibenskoj biskupiji*, 144.

³⁸ P. BEZINA, *Šibenska biskupija*, 307.

³⁹ Prema: K. STOŠIĆ, *Sela u Šibenskoj biskupiji*, i: *Hrvatski leksikon*, II, naziv Zlosela pojavljuje se već 1298. godine.

⁴⁰ Josip SMODLAKA, *Imena mesta i meštana na tlu Jugoslavije*, Split, 1946., 36.

Putopisac Alberto Fortis navodi: “Stanovnici tvrde da su mu naziv Zloسلela dali Turci u vrijeme provala, jer su im se žitelji žestoko opirali”, te dodaje: “ali kakvo god bilo podrijetlo toga imena, pouzdano je da veoma dolikuje narodu što u njemu živi”, što je vrlo negativno mišljenje toga putopisca o stanovnicima.⁴¹ Također i sâm autor rukopisa smatra da Zloسلela znači *zločesto selo* ili *loše selo*, i naglašava da “to ime nije dano selu već njegovim stanovnicima koji su se u svojoj pokvarenoj naravi, našoj obitelji od davnih vremena pokazivali kao vrlo oštri neprijatelji unatoč tomu što su naši predci prema njima pokazali obilnu toleranciju i dobroćudnost”.

VII.

Prema K. Stošiću, naziv Zloسلela pojavljuje se već 1298. godine prigodom osnutka biskupije u Šibeniku, no, s obzirom na negativne konotacije toga imena, dio stanovnika zatražio je njegovu promjenu.⁴² Tada mjesto dobiva novo ime – Pirovac – koje je Stošić, kao Zloسلela ili Pirovac, pronašao u tišnjanskom katastru.⁴³ To današnje ime mjesto je ponovno dobilo tek 1921. godine.⁴⁴ Nekoliko godina kasnije, nad starim vratima sela postavljena je spomen-ploča na kojoj piše: *Na spomen – obnove mjesnoga imena – Pirovac – za vrijeme narodnoga kralja – Aleksandra I. – 1930.* Stošić govori i o spomeniku hrvatskomu kralju Tomislavu koji je blagoslovljen na dan zaštitnika mjesta, sv. Jurja, na kojemu stoji natpis: *Historičkim imenom Pirovac za viteštvo prozvano od Turaka Zloسلela postavi spomen za vrijeme narodnoga kralja Aleksandra I. svom prvom hrvatskom kralju Tomislavu 925 – 1925.*⁴⁵ Oblik imena Zloسلela vrlo je star, no Pirovac je – navodi Smodlaka – još i stariji, što se vidi prema starinskom obliku njegova sastava koji je nastao još za dolaska Turaka u te krajeve.⁴⁶

Dakle, po drugi put došlo je do preimenovanja mjesta. Imena se mjesta, po Josipu Smodlaku, između ostaloga, dijele na pogodna i nepododna, ovisno o boljoj ili gorjoj prirodi i karakteristikama pojedinoga mjesta. Tako toponim Zloسلela spada u nepododne toponime. Osim njega, u tu skupinu spadaju, na primjer, Hudovo

⁴¹ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 102, 103.

⁴² K. STOŠIĆ, *Sela šibenskoga kotara*, 143.

⁴³ Isto.

⁴⁴ “Pirovac”, *Hrvatski leksikon*, II, 262.

⁴⁵ K. STOŠIĆ, *Sela šibenskoga kotara*, 143.

⁴⁶ J. SMODLAKA, *Imena mesta*, 36.

(Zagrebačka županija), Hudovljani (Koprivničko-križevačka županija), otok Lošinj u Hrvatskom primorju, Smrdelj (Ličko-senjska županija), Pakoštane (Zadarska županija), itd. Toponim Zlosela u sebi sadrži pridjev *zao*, *zlo*, *zla*⁴⁷ koji potječe iz indoeuropskoga, baltoslavenskoga, sveslavenskoga i praslavenskoga (starocrkvenoslavenskoga) *zvlō* – ‘rđav, opak, malus’.⁴⁸ Od pogodnih toponima tako valja izdvojiti: Dobrinj (otok Krk), Dobropoljana (otok Pašman), Milna (otok Brač) i dr. Kao što je već rečeno, Zlosela su svoj naziv nekoliko puta promijenila. Razlozi za preimenovanje naziva mjesta mogu se svrstati u dvije skupine. Prva se odnosi na preimenovanje ekonima koji su se mještanima činili posprdnima ili pogrdnima, u koju skupinu spadaju i Zlosela (Zloselo), dok druga obuhvaća toponime nastale od svetačkoga imena (sveti + ime) koji su, umjesto dvočlani, postali jednočlani, samo s osobnim imenom svetca kao toponimom (npr. Sv. Juraj > Jurjevo).⁴⁹

VIII.

Topografska imena nastaju na različite načine, a jedan od njih je prema nazivu biljaka (fitonimima) i vrlo je važan pokazatelj prvih veza između ljudi i tla. Tako su vrlo česti toponimski korijeni koji označavaju šume, šikare, hust, drač, trn, trnac i dr. Činjenica da je flora vrlo rano postajala motivom imenovanja mjesta, dokazana je potvrdom takvih toponima u povijesnim izvorima. To svjedoči da je čovjek davno privodio tlo kulturi te ga započeo iskorištavati.⁵⁰

Toponimi, motivirani nazivima bilja, mogu se svrstati u sljedeće skupine: toponimi od naziva drveća, toponimi od naziva uzgojnoga drveća, toponimi od naziva za žitarice, toponimi od naziva za mahunarke, toponimi od naziva za industrijske biljke i naziva gdje se one uzgajaju te toponimi od naziva za trave i korov.⁵¹

U ovu posljednju skupinu toponima prema fitonimima spada i mjesto Pirovac na najzapadnijem dijelu Šibensko-kninske županije. Naime, toponim Pirovac potječe od

47 Na Kupreškom polju (BiH) također postoji mjesto Zlosela, a u općini Uskoplje (BiH) nalazi se selo Zlavas – ‘Zlo selo’ (usp. Miroslav DŽAJA – Krunoslav DRAGANOVIĆ, *Sa Kupreške visoravni*, Baško polje – Zagreb, 1994., 55 – 58). Pridjev *zao* kao sastavnica nalazi se i u toponimu Zlobin u bakarskome zaleđu Kvarnerskoga primorja, kai i u imenu mjesta Zlopolje na otoku Visu.

48 Petar SKOK, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 3, Zagreb, 1973., 642.

49 Petar ŠIMUNOVIĆ, *Toponimija hrvatskoga jadranskoga prostora*, Zagreb, 2005., 194.

50 P. ŠIMUNOVIĆ, *Toponimija*, 21, 22.

51 Isto.

grčke riječi *pyrrō*, tj. *pir*, a označava korov. Iste osnove je i naziv za biljni rod porodice trava – *piriku*⁵² (drugi nazivi za tu biljku su *pirovina*, *pirevina*, *puzava pirika*, *pasja pšenica*). Latinski je naziv *Agropyron repens*. Radi se o vrlo raširenu korovu, koji ljudi poistovjećuju s travom. Trajna je biljka, a raste po njivama, vlažnim poljima, međama i putovima te ima ljekovita svojstva.⁵³

IX.

Rukopis, rekosmo, potpisuje *konte* Ljubomir Draganić Vrančić. Nastao je – kako sam autor navodi – u razdoblju od oko 1918. do 1922. godine. Sastavljen je na talijanskom jeziku. U nastavku donosimo njegov prijevod na hrvatski jezik. Kao što je rečeno ranije, dobrotom gđe V. Draganić Vrus iz Opatije dobili smo presliku izvornika.⁵⁴

Jesu li prilike u selu doista bile takve ili je autor dao subjektivnu sliku, nije nam poznato. S obzirom na to da je za članove svoje obitelji imao samo riječi hvale, pretpostavljamo da izneseno ima karakter jednodimenzionalnosti, tj. autorove svojevrstne razumljive pristranosti. Tako svjedoči o prijetvornom karakteru Zloسلجана, a nekima od njih navodi i prezimena. Iskaz A. Fortisa također ide u tom smjeru pa nam kazuje: “*Izgled je predjela užasan zbog golih brda što ih je opustošila nerazborita surovost stanovništva; nije pitomo ni ono malo polja što leži uz more, jer njihova glupa zemljoradnja ne zna, štoviše i ne želi dobro uzgajati loze, masline, usjeve.*” Također dodaje: “*Zemlje što ih obrađuje moj prijatelj ističu se izdaleka vedrim zelenilom koje ih pokriva.*”⁵⁵ Njegov sud navodi nas na zaključak da možda i nije bio posve objektivan.

Epizodu nesporazuma sa Zloسلجانima navodi i Francesco/Franjo Draganić u navedenom djelu “*Memorie storiche di Zloسلela*” te navodi da je 1750. god. završila parnica obitelji Draganić i Zloسلجана. Ne navodi način kako je završila, no nakon nje se dogodila prirodna nepogoda – epidemija, od koje je stradalo 30 ljudi: “*... kao da su ukleti i od Boga kažnjeni za svoje opačine i uzaludne im prošaste nepravde svake*

⁵² Isto.

⁵³ “Pirika”, *Hrvatska enciklopedija*, 8, Zagreb, 2006., 476; Stanislav GILIĆ, *Rječnik bilja*, Rijeka, 2004., 6, 380; Bogoslav ŠULEK, *Hrvatski biljni imenoslov*, Zagreb, 2008., 529, 530.

⁵⁴ Prevela ga je Nina Spicijarić Paškvan, prof., poslijediplomantica romanistike na Sveučilištu u Ljubljani, koautorica ovoga članka.

⁵⁵ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, 103.

vrste...” To nas navodi na pomisao da je Franjo Draganić vjerovao da je Bog na njegovoj strani te da je nastupio osvetom Zloseljanima.⁵⁶ Stošić pak piše kako su Draganići “*strogo pazili na svoje kmetove i nisu im milom ni u čemu popuštali*”.⁵⁷ Stoga su česti bili sukobi među njima.

Ljubomir Draganić Vrančić objašnjava i način kako je njegova obitelj došla do posjeda toga mjesta. Također, daje i svjedočanstvo iz vremena svojega životnoga vijeka navodeći, primjerice, borbu njegove majke da stane na kraj nesnosnoj situaciji sa Zloseljanima te o razlozima odlaska obitelji u Šibenik.

U nastavku donosimo prijevod teksta s talijanskoga na hrvatski jezik.

Grof Ljubomir de Draganić Vrančić
(oko 1918. – 1922.)

SJEĆANJA NA ZLOSELJANE

Pretpostavlja se da etimologija imena sela “Zlosela” (izvorno možda “Zloselo”) potječe prije iz mrske čudi, nego da ne potječe, za razliku od imena drugih mjesta koja većinom imaju podrijetlo u nekim činjenicama, lokalnim, zemljopisnim, klimatskim prilikama i sl. Razlog tomu nazivu, pretpostavlja se, opravdan je i potkrijepljen činjenicom da u selu Zlosela vrijedi stoljetna tradicija te da se ono u davnim vremenima, prije 1400. god., zvalo “Pirovac” što je mnogo primamljiviji naziv od naziva Zlosela ili Zloselo, ali da su mu Turci za vrijeme invazija – ne zna se zašto – nadjenuli ovaj posljednji naziv. Ako su mu Turci, u ono vrijeme poznati kao divljaci i barbari, nadjenuli ovaj posljednji naziv, nema sumnje da su razlog za to našli u čudi tamošnjega stanovništva, koje nije bilo manje barbarsko od samih Turaka. Tako se i Michele (Mihovil) i Francesco (Franjo) Draganić u jednom svom spisu sastavljenom protiv stanovnika Zlosela, a upućenu knezu i kapetanu Šibenika 14. II. 1749. god. ne protive tomu pojmu jer općenito govoreći o kolonima iskazuju da su “vrlo spremni na lišavanje svojih gazdi vlastitih prava, što je posebice odlika prije spomenutih Zloseljana koji s obzirom na etimologiju svoga imenika ne mogu biti drugačiji već zlobni zbog čega među drugima prednjače u ovoj vrlo mrskoj povlastici”.

⁵⁶ K. STOŠIĆ, *Sela u Šibenskoj biskupiji*, 145.

⁵⁷ Isto.

Zloselo znači “zločesto selo” ili “loše selo”, a to ime nije dano selu već njegovim stanovnicima koji su se, u svojoj pokvarenoj naravi, našoj obitelji od davnih vremena pokazivali kao vrlo oštri neprijatelji unatoč tomu što su naši predci prema njima pokazali obilnu toleranciju i dobroćudnost.

Prema prvomu utisku, onaj koji dođe u kontakt s tim stanovništvom, ostat će prevaren lažnim izgledom. Slatkorječivi, prevaranti u djelima, nasmijani i skromni sve do ulizivanja kako bi izvukli korist, a kada uspiju, pokazuju zube, postaju pohlepni, zavidni, spletkari, nezahvalni za svaku ljubaznost smatrajući je slabošću koju pripisuju svojoj vlastitoj intelektualnoj superiornosti; veseli zbog svake naše nesreće, iako su to spremni zamaskirati hinjenim obrazloženjem; nepouzdana, skloni krađi, predani porocima, proždrljivosti, raskošnom življenju, pijančevanju; bez skromnosti koja dolikuje slugi sve do gađenja, a za beznačajnu naknadu postaju krivokletnici, nevjernici i svetogrdnici. To je opće obilježje toga stanovništva s još jednim dodatnim obilježjem kojim mogu biti opisane neke obitelji – npr. Erak, Gulan-Erak, Peris, Dobrovic, Baus – ubojice, otmičari, palikuće, lihvari. Po ovim kolonima, kao što sam rekao, može se mirne duše zaključiti da su Turci tomu stanovništvu ime Zloseljani pravedno nadjenuli. Zloseljan je stručnjak u hinjenju, ima sposobnost zasigurno prevariti onoga tko ga ne poznaje. Kada smišlja kakav sumnjiv posao, sigurno je da će, prije nego što započne svoje djelo, s neuobičajenom umiljatošću i prividnim poštovanjem zujati oko određene žrtve do trenutka koji smatra zgodnim da nasrne. Maleni dar – litra vina, koje jaje i druge slične sitnice, oružja su kojima priprema teren te čim uspije u naumu i kaže svečane riječi: “ne će vaša ljubav poginuti”, okreće leđa potajno kujući prijevaru. Ova se sposobnost hinjenja Zloseljana može činiti čudnom i nevjerojatnom ako se promisli da je rođen i da je živio na prostoru ograničenom primjerima ni u kakvom dodiru s pokvarenim svijetom koji ga je mogao odvesti na izopačeni put. Stoga se, kao logična posljedica, može zaključiti da su njegovoj duši urođene te odlike mračne podmuklosti, urođene i prenošene iz generacije u generaciju, te će u njemu nastaviti živjeti kao sramotno naslijeđe do sudnjega dana – ako mu kakva vanjska sila ne bude htjela radikalno promijeniti narav.

Prema vijestima koje su nam došle od naših starih i izjava sadržanih u prije spomenutom spisu iz 1749., gotovo cijeli teritorij Zlosela, tj. porezna općina, pripadao je obitelji. Evo koliko se iz njega može pročitati kada se govori o kolonima: “i da su kao takvi zbog ustavnih zakona izgubili zemlje, i to zbog proširenja posjeda koji imaju nad mnogim vrijednim terenima unutar dodirne javne granice, koje su ipak većim dijelom bile naše pravo i koje su naši stari kupili, ali zatim zbog događaja u ratu izgubili.”

Bili su izgubljeni zbog turskih osvajanja i zatim zaplijenjeni od austrijske vlade koja je bila na slavnom glasu za otimanje. Pod tom su vladom skoro sva dobra bila podvrgnuta tzv. “desetini”, odnosno isplaćivanju desetoga dijela proizvoda, tj. 10% u naturi, što je danas, a posebice u to vrijeme, bio lihvarski uvjet. Zloselska dobra, tj. ova današnja, kupio je Petar pokojnoga Nikole Draganića između 1500. i 1503., uključujući i hrid Sv. Stjepan (Sustipanac) u uvali Makirina, doniran fratrima trećega reda sv. Franje 1511. god., koji je danas zbog otimanja, djelom bilježnika Francesca Pozza iz Venecije, Zampelisa i Castisa iz Šibenika,

prešao u ruke Betinjana, i to određenoj Tiepolo, udovici pukovnika Tommasa Tommasovicha, i nasljednicima Missich. Skoro sva ta dobra čuvali su stanovnici Zlosela u naselju kolona prema udjelu četvrtine proizvoda. Zatim su se ispravom od 24. V. 1736., ugovorenom s Girolamom (Jeronimom) Draganichem, koloni obvezali da će spomenuta dobra obraditi unutar razdoblja od 10 godina smanjujući dominikal na isplaćivanje šestine proizvoda umjesto četvrtine koju su zadržali kako bi pridonijeli normi starih ugovora. Prepredeni su Zloseljani prevarantskim obećanjima naveli staroga osamdesetogodišnjaka da prihvati tako značajno smanjenje dominikala sa šestine na četvrtinu s jedinim ciljem – kako bi iznudili od njega za njih korisnu povlasticu, bez da poslije ispune, ni u potpunosti ni djelomično, obvezu koju su na sebe preuzeli – obrađivanje zemlje. Na to ih nisu uspjeli navesti ni dvogodišnji poticaji učinjeni nakon 10 godina. Stoga su – budući da je umro Girolamo Draganich, a njegovi sinovi, braća Michele i Francesco, postali nasljednici – bili prisiljeni podignuti parnicu za poništenje gore navedenoga ugovora od 24. V. 1736. sa zahtjevom od 14. II. 1749. koji su predstavili knezu kapetanu iz Šibenika. Taj je zahtjev bio uzet u obzir, kako je i trebao biti budući da je bila iskušana pakost tih stanovnika zbog duga pravde, te su ga sudci inkvizitori prihvatili u svih njegovih 5 poglavlja. Koloni su bili optuženi te su morali ponovno prepustiti zemlje u korist vlasnika, platiti “puno za prazno” od dana sklapanja ugovora iz 1736. god., platiti godišnje prihode zemljišta za protekle godine za uporabu vrta koji su vlasnici predali svakoj kolonskoj obitelji i prepustiti šume od kojih su izvlačili korist sjećom drva za obiteljsku uporabu. Premda su tijekom parnice, unatoč uvjerenosti u beskorisnost, Zloseljani pružali bijesan otpor te iako su se našli u neprilici, pribjegli su starom oružju prepredenosti, predstavljajući se vlasnicima puni poniznosti i kajanja, jer se znalo da su od njih i njihovih tvoraca prije nastalih svađa imali mnoge zasluge (pogledaj spis od 5. VI. 1755.); molili su da se stvore nove pogodbe. Usprkos mnogim primjerima izdaje te usprkos tomu što su vlasnici mogli, koristeći pogodnu priliku, imati kolona koliko tko hoće, ipak su i ovaj put braća bila namamljena ulizivanjem Zloseljana zbog kojih su, popuštajući njihovim željama, ponovno došli na ugovor od 17. XI. 1750., koji je složio bilježnik Doimo Simonich. Prema njemu, bili su im oprošteni neplaćeni zaostatci zakupa zemljišta za korištenje vrtova, bili su oslobođeni od plaćanja “punoga za prazno”, nanovo je bilo dogovoreno smanjenje dominikala s četvrtine na šestinu, produžen je rok od dodatnih šest godina za obrađivanje napuštene zemlje te im je bila omogućena uporaba drva iz šuma “Makirina i Platine” sa zaduženjem da za uporabu vrtova i šuma moraju predati vlasnicima četiri kola drva za svaku obitelj. Nakon što je prošlo pet godina od sklapanja ugovora, tj. 1755. god., koloni Zlosela prevarili su još jedanput vlasnike koji su, želeći pokazati nezasluzenu naklonost prema njima, ispunili njihov novi upit koji se sastojao u tome što su ih oslobodili od davanja četiri kola drva, a kao naknadu davali su vlasnicima petinu proizvoda umjesto šestine. Očito je da su koloni time postigli značajnu prednost jer su se oslobodili davanja fiksnoga nameta, a dogovorili za davanje promjenjivoga. Ni sve dogovorene povlastice ni njihove zadovoljene želje nisu vrijedile toliko da ih udalje od starih navika, isto kao što “vuk mijenja dlaku, ali ćud nikada”, što ću izložiti u nastavku.

Dvojicu vlasnika, Michelea i Francesca, naslijedio je opat Pier-Girolamo (Petar Jeronim) Draganich, kojega je povijest domovine uvrstila među najplemenitije darovite ljude, široke kulture, ljubazan do požrtvornosti toliko da je za vrijeme godina nesreće stavljao vlastito na raspolaganje nezahvalnom stanovništvu toga sela, štedljiv za privatne potrebe, nesklon priznavanju svojih zasluga i časti te je iako mu je bio ponuđen biskupski dvor, to odbio. Sposoban za učenje, njegovo je najdraže zanimanje bila poljoprivreda koju, govorio je on, nije dosta priželjkivati maštom, već je potrebno postupati s njom s dubokim znanstvenim znanjem i iskustvom. Stanovao je u vrlo skromnoj kući na dva kata od kojih se svaki sastojao od dvije prostorije. Želio je da ga jedan dan posjeti njegov stari bogati prijatelj Englez i da, kada shvati da kućica ne odgovara njegovu socijalnu položaju, odluči dodati toj kućici dio koji danas čini gospodsku kuću. Nije bilo zabave ili kakva obiteljskoga događaja, a da za njegovim stolom nisu prisustvovali vođa sela i koji starješina iz mjesta. Živio je kao osamdesetogodišnjak uvijek u svojem ljetnikovcu kojega je privrženo volio, ali mu je bilo loše uzvrćeno kao što ću izložiti u nastavku. Cijeli je svoj imetak ostavio svomu unuku, bivšem fratru Kazimiru Draganiću, mojem pretku po ocu, koji je dobar dio godine za vrijeme svojih mladenačkih dana provodio u Šibeniku, vrativši se definitivno u Zloسلja kada je vidio da su Zloسلجani, iskorištavajući njegovo odsustvo, već započeli sa svojim starim sistemom zanemarivanja obrade zemlje, korištenja vrta, potkradanja dominikala i mnogih drugih nepravdi za čije bi nabranje trebalo napisati sveske. Umro je i Kazimir 1859. god., kada sam ja prihvatio drugu braću i sestru – sve maloljetne. Ostali smo u Zloسلju s našom majkom budući da se otac (Federico) zbog obiteljskih nesuglasica udaljio od kuće i nastanio u Šibeniku. Moja majka, u svakom pogledu žena poznata po rijetkim vrlinama, bila je žrtva situacije koju mi kao djeca nismo poznavali jer je sva težina bila na njezinim leđima. Premda jake naravi, u otporu koji je morala pružati poteškoći, ne samo uzdržavanja nas i vođenja imovine, već i borbi koju je morala voditi s buntovnim kolonima, ipak nije mogla bez žrtava podnositi taj ogromni uteg toliko da je katkad bila u takvoj nevolji da nas nije imala kako uzdržavati. Ona je, jadnica, upotrijebila svu svoju snagu i sav svoj duh da bi nam priskrbila uzdržavanje. Prilagođavala se uzimanju na dug brašna za pravljenje kruha, bačava slanah sardela, bakalara, juha koje bi kasnije preprodavala i izvlačila kakav prihod. Dobivanje proizvoda bilo je svedeno na minimum, djelomično zbog zanemarivanja obrade, a djelomično zbog samih kolona koji su iskorištavali nedovoljan nadzor kojemu se nije bilo moguće nadati ni od koga iz mjesta jer su svi bili solidarni, ali i zbog nedovoljne energije kojom se žena mogla suprotstavljati njihovoj buntovničkoj naravi. Napuštanjem zemlje i krađama prevršili su svaku mjeru tako da je, s oko 300 jugera (756 000 m²) zemlje za obradu, 16 000 obilnih maslinovih stabala i drugih plodnih biljaka te s više od 700 kolona, i u godinama obilnih proizvoda obitelji nedostajalo neophodno – kruh, vino i ulje. Dominikal koji su koloni nosili posebice od masline činio se kao milostinja koja je moju majku žalostila, ali ne zbog vrijednosti koju je predstavljala, nego zbog očuvanja prava koje nam je već počinjalo biti osporavano u različitim odnosima kolonstva; onaj od mošta bio je na prijevaru pokvaren – dobivena tekućina bila je zamijenjena vodom; onaj od žitarica bio je promiješan sa zemljom itd. Nasilno nam je bilo osporavano pravo za

nadgledanje berbe, a ako nisu koristili nasilje, koristili su lukavstvo. Kako bi nas umorili i nametnuli nam da snosimo beskorisne troškove, nisu brali ljetinu u dogovorenim danima, nego kada su smatrali da su zavarali nadgledanje; nisu se obazirali na upozorenja i zabrane da obrade terene namijenjene kolonstvu za korištenje vrtova bez davanja naknade; samovoljno su na obrađenim i neobrađenim terenima branili svoje životinje i provodili neke slične samovoljne poteze. Naša je hrana bila iz nužde smanjena. Meso najviše dva puta tjedno, a ostali su se dani sastojali od variva za ručak, povrća za večeru, crnoga kruha, pića, plijesni i octa, mljevenoga ječma umjesto kave. Nijedan plod iz našega vrta nije bio pošteđen krađe, a za njezino su izvršavanje uništavali i zidine kako bi mogli ući, gazili nogama izdanke mladih biljaka, lomili grane voćaka gdje rukom nisu mogli doći do ploda. Vandali u pravom smislu riječi. Nakon smrti moga djeda Kazimira, umro je i moj brat Krešimir, jednu godinu mlađi od mene, u dobi od 11 godina. Stanje bijede svakodnevno je raslo i budući da su nedostajala sredstva za moje obrazovanje, bio sam primoran posvetiti se pomorskoj karijeri ukrcauši se na brik "Decoro" kapetana Bjelovučića iz Janjine kao "mali od broda", drugim riječima – sluga kapetana. Plovio sam dvije godine i budući da je brod bio raspremljen, a pomorski mi je život bio nepodnošljiv zbog velikih napora koji idu uz to, vratio sam se kući. Za to je vrijeme moj brat Vladimir narastao, a obitelj je bila smanjena na samo tri osobe. On je vjerovao da može poboljšati uvjete imovine, ali je to bila isprazna nada jer nije bilo lako svesti imanje na normalne uvjete sa stanovništvom koje nije imalo drugoga cilja osim dovesti nas na prosjački štap i oduzeti nam ono što su nam naši stari časno ostavili i nabavili. Kada se moj brat našao među tim ljudima lišen udobnosti podobnih za svoj socijalni položaj, bio je primoran otići u potragu za nekom zaradom što mu je išlo za rukom zapošljavanjem na mjesto serdara ili šefa pokretne vojske, sačinjene od Morlaka koji su se zvali Panduri, a imali su za cilj gonjenje zločinaca – mučan posao izložen ozbiljnoj opasnosti. Za vrijeme odsutnosti moga brata i ja sam si morao naći izvor zarade, što sam i učinio zaposlivši se kao "diurnist" (činovnik dnevničar) na Sudu u Šibeniku za 77 solada dnevno. Hranu i smještaj imao sam kod svoga oca. Moja majka i sestra Ludmila nisu mogle ostati same u Zloselu na milost i nemilost tim ljudima te se moj otac, kako bi izbjegao nesreću, osjećao obveznim pozvati ih u Šibenik. I tako, jedan po jedan došli smo u poziciju da smo morali napustiti našu kuću i imanje koji su predstavljali gospodsku imovinu, ali čiji su prihodi (gotovo nevjerovatno) zbog gonjenja od hajdučkoga stanovništva bili nedovoljni za skroman život. Onaj tko pročita ove stranice, moći će lako zamisliti kako je i s kojim likovanjem to stanovništvo prihvatilo naše udaljavanje iz Zlosela. Koloni su se pokazali na milost i nemilost svojih divljih instinkta njegujući ideju da nas naprosto liše našega imanja i nisu trebali puno čekati da bi to počeli provoditi. Zloglasan i drzak Michele Dobrović započeo je prvi podrugljivo i nasilno poricati nam dominikal. Na moje pitanje da nam isplati dominikal, odgovorio mi je: "Dacu (dat ću, op. p.) mu zobi", tj. da će mi dati zobi uspoređujući me sa životinjom. Bili smo prisiljeni podići građansku parnicu koju je on dočekaio podivljavaši i uz potporu lažnih svjedoka koje je korupcijom zaveo, a koji su, što zbog njega, što zbog viđenja vlastite koristi u budućnosti, savršeno odgovarali njegovim tvrdnjama toliko da se parnica na osnovi elastičnih i neodređenih zakona, kojima su se služili

sudci, mogla smatrati izgubljenom. Samo što je jedan od njih ili dirnut grižnjom savjesti, ili uznemiren od straha, ili polaskan mojim obećanjima, otkrio zavjeru odvevši me na trag organizirane urote. Kao posljedica toga bila je podnesena prijava Kaznenom sudu, zatim obustavljen izriječ građanske presude i bili su uhvaćeni svjedoci te dovedeni pred pravdu za zločin prijevarе putem lažnoga svjedočenja. Dobrović je bio uznemiren i kad se našao u neprilici bio je prisiljen, kako bi se spasio od optužbe za sukrivnju, prihvatiti moje zahtjeve koji su se sastojali u obvezi da ostavi svu našu zemlju, da odustane od odštete za poboljšanje kolonstva i da mi plati oko 1000 forinti za troškove parnice. Svi su svjedoci bili kažnjeni za prijevaru, neki na četiri, a neki na šest mjeseci zatvora. Utisak koji je rezultirao ovom parnicom i štetom koju je osjetio Dobrović napravio je u tim razbojnicima neki efekt. Iskoristio sam trenutak i zaprijetio im otpuštanjem iz kolonstva ako se ne uhvate zemljoradnje. Strah da ne izgube zemlju naveo ih je da napuste sjetvenu obradu koja zbog kvalitete terena nije bila prikladna ni zbog maslina, a ni zbog ostalih ondje zasađenih voćki. No, svoju urođenu zloću nisu napustili. Bacili su se na posao, ali ne s ciljem da obave racionalni posao dobrog kolona, već zbog straha da će izgubiti zemlju. Obavljali su, dakle, površan posao jer su sadili vinovu lozu na terene u stanju u kojem su se nalazili, a koji nisu bili za sjetvenu obradu, bez da su ih potakli, gnojili ili očistili kao što je bila njihova obveza i kao što je zahtijevala racionalna obrada. Zbog toga je proizvod bio prilično malen toliko da se na čitavoj toj zemlji nije nalazilo više od prosječno 30 do 40 bačava vina, a moglo se dobiti više od 200 da su tereni bili dobro obrađeni. Mogao sam tražiti otpuštanje jer obrada nije bila izvršena prema normi ugovorenih pogodbi, ali kakvu bih korist izvukao iz toga? Bio bih obvezan isplatiti naknadu za poboljšavanje kolonstva, tj. za vinovu lozu – naknadu koju bi zbog postojećega običaja ustvrdili vješti seljaci. Sada bi ti vješti seljaci zajedno s kolonima, a možda i sami koloni – neprijatelji vlasnika odredili naknadu veće vrijednosti od ukupna terena koju ja ne bih bio u stanju isplatiti zbog nedostataka sredstava. To su koloni dobro znali i kao posljedica toga bio sam prisiljen odustati od ideje otpuštanja i napraviti, kako kaže izreka, “vrlinu zbog nužde”. U međuvremenu stigla je godina 1881. u kojoj je umro moj otac, prema kojemu su koloni imali nešto obzira ili, bolje rečeno, straha. Te se godine rod maslina pokazao vrlo obilnim, a koloni su zbog smrti mog oca, smatrajući nas nesposobnim da branimo svoj interes, smislili kako da naprave po svom, i to tako da su nam ukrali proizvod. Kada je župnik don Pietro Gabric (Petar Gabrić) – privržen obitelji jer je od nas imao pravne zaštitnike za dobivanje efektivnosti župe – bio obaviješten da su koloni bez čekanja našega pristanka sakupljali masline sakrivajući ih u svoje kuće, upitao je šibenski sud sudsku procjenu plodova maslina s ciljem da se zajamči kvota koja nam pripada. Za taj je zahtjev bio namijenjen i zadužen sudski službenik za objavu Dekreta dotičnim kolonima koji su, da su htjeli, mogli biti nazočni na procjeni. Ovi koji nikada nisu htjeli imati ništa s procjenom koja nije bila uključena u ugovorene uvjete, kada su doznali za to, razljutili su se i prijetili mi smrću, dali su iskopati temelje kuće motikama, željeli su iskopati kosti naših mrtvih i baciti ih u more, suprotstavili su se prijetnjama na zvonjavu objave Dekreta i izbacili su iz mjesta sudskoga namještenika. Uslijed izvještaja o događajima ovoga posljednjega namještenika, bio je zaposlen sudski

zastupnik za provedbu procjene da se uputi u Zlosela kako bi je proveo uz pomoć dvojice žandara. Ali i njih je stigla ista sudbina zato što su se, nadjačani od naoružane mase s lovačkim puškama, štapovima, lovačkim kopljima i drugim sličnim instrumentima, morali vratiti u Šibenik, onespособljeni da upotrijebe oružje, a zadovoljni što su se mogli spasiti. Zbog takva razuzdanoga nasilja Sud je bio primoran strogo djelovati, zbog čega je u dogovoru s političkim vlastima angažirao 45 žandara kako bi silom suladali te zvijeri. Oni su se nenadano po noći uputili u Zlosela na čelu s kotarskim kapetanom, razoružali su selo i uhitili 16 šefova pobune koje su transportirali u šibenske zatvore. Sudska komisija koja je bila s njima nastavila je s procjenom uz pomoć nekoliko žandara. Kakvu su mržnju stvorili seljaci prema obitelji općenito, a posebice prema meni, lako je zamisliti. Događale su se takve kletve i prijetnje da sam se zbog opreza morao uzdržati od sudjelovanja u procjeni i uputiti se u Zlosela sakupiti masline. Tu je zadaću bila prisiljena izvršiti moja majka koja je morala trpjeti bezobraštine i poniženja svih vrsta. No, stajala je čvrsta i bojažljiva na svome mjestu, uzimajući većinom dominikale po mjeri, ustvrđenom procjenom, izvlačeći oko 501 bačvu ulja. Za one koji su odbijali predati dominikal na procjenu bio sam prisiljen predati molbe šibenskom sudu, koje su bile prihvaćene, a optuženi su morali platiti ekvivalentnu svotu u novcu. Sigurno je da ukupan iznos procijenjene količine dobivena ulja, količine koje su koloni ukrali i količine plaćene u novcu nije mogao biti manji od 60 bačava ulja, dok se prethodnih godina i s obilnim rodom nikada nije moglo dobiti više od količine koja bi bila dovoljna za potrebe obitelji, najviše 3-4 bačve. Usporedbom razlike količine ulja može se zaključiti koje su štete proizlazile tolikih godina od sustavnih pronevjera tih razbojnika čiji je konstantni cilj bio da nam uzmu našu baštinu i bace nas na ulicu. Okoristio sam se stanjem uznemirenosti u kojem su se nalazili koloni, jer sam sljedeće godine ponovio sudsku procjenu koja je bila provedena bez incidenata ako se ne računaju pokoja kletva, provokacija, psovka i druge slične "ljubaznosti". Protiv 16 uhićenika bio je podignut sudski postupak za javno nasilje uz opasne prijetnje sudskim organima. Bili su pod optužbom i dovedeni pred Pravni sud, ali porota sastavljena većinom od neukih ljudi, koji su zauzimali stranu seljaka više od strane pravde, oslobodila ih je usprkos tomu što su bili optuženi neoborivim dokazima, opravdavajući pravorijek razlogom da su tada bili nesvjesno vođeni srcem, isprovocirani uvođenjem novosti, tj. procjene, bez da se razmotrilo je li ta novost bila opravdana i potrebna kako bi zajamčila naša kompromitirana prava. Sljedećih sam godina nastavio prakticirati procjenu uz pomoć vlastita vještaka budući da koloni nisu nikada htjeli pristati izaslati svoga kako ne bi pokazali privolu. Vrlo sam oštre zavade morao trpjeti prvih godina jer niti jedan nije bio zadovoljan procjenom. Čak i kada je zbog grješke vještaka rezultat procjene bio u korist kolona, govorili su mi da sam lopov, bacali su mi prezirno dominikal, bezobrazno su postupali sa mnom i provocirali su me na tisuću načina. Najdrskiji među njima bio je naš najljući neprijatelj Paolo Peris – strah i trepet mjesta – koji je imao šestoro djece. Nije prošla godina a da mi za vrijeme procjene nije zujao naokolo s provokativnim i prijetećim stavom mrmļajuć tiho more uvrjeda, ali se nikada nije usudio nasrnuti na mene jer je vidio da sam se naoružao puškom. Jedan od njegovih sinova, najgori, koji se zvao Ante, postao je žrtva svoje prepotentnosti jer je, želeći me napasti, napao mladića

koji je bio u našoj službi, a ovaj ga je ubio nožem. Paolo Peris (Pavao), njegov otac, pripisujući krivnju meni isprovocirao je u mjestu neprijateljski nemir koji se pretvorio u narodnu pobunu opasnu po moj život. Bila je tolika da sam se na više dana morao zatvoriti u kuću. Sreća moja da je žandarmerija iz Tisna, kada je za to saznala, uspjela smiriti bijesne duše tih barbara. Drugi put izazivao je jedan kolon ne dopuštajući da se pomoću dva vještaka, izaslana iz Općine Tisno, procijeni šteta koju je prouzročila paša njegovih životinja na mojem terenu, a vještaci su se morali vratiti u Tisno bez da su izvršili svoju dužnost. Drugi su me put drugi Parisovi sinovi, zajedno s određenim Timofeom Santonijem iz Turnja, uhvatili u zasjedi, a vrebali su me u tzv. “Prosiki” kada sam se iz Biograda uputio u Zloسلa. No srećom nisam bio sam, već u društvu čijoj prisutnosti dugujem svoj spas jer bi me u drugom slučaju jednim pucnjem dokrajčili. Ove i slične događaje veće ili manje ozbiljnosti mogao bih navesti na stotine, ali što sam dosad naveo dovoljno je kako bi svatko mogao dobiti točnu sliku o ovom divljem stanovništvu. Na ovaj su se način nastavile odvijati stvari s našim imanjem koje se našlo na milost i nemilost ovim lopovima. U međuvremenu je, i nešto prije razdoblja koje sam iznad spomenuo, u Dalmaciji započela politička borba, koju je austrijska vlada u svom hibridnom ustrojstvu s ciljem vlastita interesa smatrala korisnom provoditi kako bi dobila oslonac od slavenskoga stanovništva. To je trebalo postati pretećom okupacije ili, bolje rećeno, otimanja Bosne i Hercegovine što je Austriju koštalo postojanja, a koja je, danas kada pišem, zadnji put uzdahnula na ruševinama svoje stoljetne samovolje. Ta je korumpirana Vlada napravila ili, bolje rećeno, organizirala dvije stranke, tzv. Narodnu stranku koju je štitila i Autonomnu koju je možda vodila. Narodna stranka, poduprta od naroda legalnim i ilegalnim sredstvima, izrodila se od podmitljivih ljudi i parazita svih slojeva. Oni su se, vidjevši vlastitu korist, obilno okoristili lihvarskim odobravanjem od Vlade, koja ne samo da ih je tolerirala već i potpomagala kako bi izrazila protivljenje stranci sastavljenoj od građanstva i građanskoga sloja općenito. Ta je druga stranka Vladi udarala u nos kao iredentna, s neprijateljskim tendencijama prema državi na način da se u malo vremena, putem nasilja, zlouporabe, tlačenja svih vrsta, prijezira zbog svojega neprekidnoga stoljetnoga vlasništva, morala pomiriti sa sudbinom da će trpjeti udarce neuljudnih i barbarskih izvršitelja. Sve ono što je provincija smatrala dobrim i časnim posupno je nestajalo, a Vlada – koja je moć dala u ruke isprva zanemarenim ljudima, ali spremnima da udovolje sumnjivoj politici, što će naredni događaji potvrditi – uzdisala je za sumnjivom budućnosti. Budući da je civilni sloj i od prihoda mogao računati na privrženost poljoprivrednoga stanovništva, Vlada je, kako bi prekinula harmoniju koja je postojala između građanske klase i seljaka, smatrajući je preprekom za vlastite težnje, posegla za korumpiranim i nečasnim sredstvima. Svećenici, fratri, učitelji, šef sela i drugi slični paraziti imali su zaduženje da daju na znanje stanovništvu da više ne će biti pod vojnim novaćenjem, da ne će plaćati poreze i ne će više davati dominikale vlasnicima i druga slična tlačenja. Sličnim su sredstvima uspjeli potresti dobre odnose između građanstva i seljaka izazivajući zavade koje su zatim pretvorili u otvorenu mržnju, posebice prema vlasnicima od kojih su prije očekivali vodstvo i savjete. Nije, međutim, prošlo mnogo vremena da je stanovništvo opazilo prijevaru jer su se umjesto obećanih usluga našli potisnuti

mnogim teškoćama. Rasipanje zajedničkim prihodima, prekomjerno povećanje općih nameta od 40 na 300–400%, povećanje poreza za proizvodnju rakije, vojnički porezi, kazne za štete u polju, povećanje poreza na životinje, klauzula o vinima s Italijom, općenito razoružanje i mnogi drugi koje da bih nabrojao, morao bih mnogo pisati. Sada kada su pred svim tim obećanjima, s perspektivom da ne isplaćuju više dominikale, Zloseljani digli glavu kako bi se obistinili njihovi snovi, svatko si to može zamisliti. U njima se uzdignuo instinkt buntovništva, jak u oslanjanju na vlasti, zbog čega je ponovno oživjela stara odvažnost, te su nam prouzročili neugodnosti, svađe i mnoge druge neugode. Obmana, prijevara, krađa, bezobraznost svakoga tipa, povrjeđivanje naših prava, neprijateljsko izazivanje itd. I kako sve to nije bilo dovoljno, stigle su i druge nevolje, pojavila se peronospora koja je svake godine malo ili puno prepolavljala prihode i uzrokovala opterećenje troškova koji nisu bili proporcionalni s prihodima; zatim, klauzula s Italijom koja je na minimum smanjila cijene vina i na kraju, povrh svega, stigla je filoksera koja je u kratko vrijeme – ne više od dvije godine – uništila sve vinograde. Sa stvarima dovedenima na ovu točku lako je zamisliti u kojoj sam se oskudici s obitelji našao. Kao posljedica toga morali smo se ponovno zadužiti uz još stare dugove koji su iz godine u godinu bili sve veći jer nismo bili u mogućnosti platiti niti račune. Koloni, ne mareći za našu zemlju, bacili su se na obradu svojih i do određene točke nisu bili u krivu. Ali i nakon što su njihove zemlje bile ponovno vraćene u prijašnje stanje, iako im se prijetilo i poticalo ih da obrađuju naše, nisu se oglasili. Što mi je preostalo učiniti? Izopćiti ih? A zatim? Svi bi se podigli kao što običavaju činiti kako bi dobili naknadu za meliorizaciju, čija bi vrijednost prerasla vrijednost zemlje, iako zbog starih pogodbi i zbog uvjeta upisanih u zemljišnu knjigu nisu na to imali pravo. Ali s obzirom na duh koji je vrijedio u sudskim prostorima i na pravila koja su u Austriju uvođena kako vjetar puše i kojima se postupalo kao normativima, unatoč zakonima, svima pogodnima za kolona, sudci nisu priznavali kao moguće postojanje tih ugovora i uvjeta, već su priznavali kolonu pravo na naknadu za meliorizaciju zemljišta, bilo biljaka, zidova, ruševina i, na kraju, divljih biljaka i gajeva koje su na nekim napuštenim terenima spontano rasli. U nedostatku drugih mjera činilo mi se najpraktičnijim dati im zemlje u najam. Tako sam i učinio, ustvrđujući s njima godišnji najam, koji sam za cijelu karijeru morao odriješiti kako ne bih u jednom trenutku ostao bez stabala maslina, koja bi počeli čupati za prodaju drva. Kako se obraniti od sličnih razbojnika, procijenio bi prilično dobro onaj koji bi za to našao lijek. Snažni koloni u takvom stanju stvari, budući da su bili dobro upoznati s privilegiranim položajem koji su imali prema vlasniku, iskoristili su trenutak kako bi nas doveli u propast. I to je vrlo brzo došlo.

Zadarska zemljišna banka 1911. god., a zatim i Kreditni institut u Gorici (suradnička udruga) 1912. god., započeli su s izvršnim radnjama kao posljedica kojih je imanje stavljeno na stranu i, naravno, kupili su ga koloni po cijeni prilično nižoj od realne vrijednosti. Razlog je tomu što su vjerovnici Instituta zaštićeni od odluka privilegiranoga zakona bili osposobljeni ustvrditi cijenu prodaje bez da zatraže sudsku procjenu dobara za ustvrđivanje vrijednosti koja bi trebala vrijediti za određivanje prodajne cijene, što bi normalni zakon propisao u normalnim slučajevima. Tako su i učinili dodajući vrijednost dovoljnu za pokrivanje kredita

koji je iznosio oko 40 000 kruna i za tu je cijenu imanje bilo prodano. Rat je došao 1914., cijene proizvoda popele su se na basnoslovne iznose: do 1000 kruna jedan hektolitar mošta, 7000 kruna jedan hektolitar ulja itd., žitarice i drugi plodovi. Da su ti razbojnički koloni ispunili svoju obvezu da dobro obrađuju zemlju i točno isplaćuju dominikal, svatko može zaključiti prema tomu koliko je u četiri godine i usred rata mogao porasti utržak te zemlje. Sve te zemlje koje su postale vlasništvo kolona bile su podvrgnute savršenoj obradi i stoga nije nemogućnost rada bila razlog njihove neobrađenosti već djelovanje jednoga podmuklo smišljenoga plana, i to onoga da nam otmu sve. A tako je i bilo.

Nakon ovoga sažetoga opisa o naravi Zloسلجana i proganjanjima koja smo trpjeli, tko li će biti onaj koji se ne će slagati da su tome selu ime Zloسلela Turci s pravom nadjenuli?

Danas među tim čudovištima od našega nije ostalo ništa, osim gospodske kuće, pepela naših pokojnika i nekih vrtova koje su naši predci dali na uporabu njima kao kolonima kojih nam danas osporavaju vlasništvo, zauzimajući neosnovan i nepošten naslov, tj. onaj otimački. Suvišno bi bilo reći da je nama za vrijeme rata s toliko znatnim povećanjem cijena proizvoda bilo ugrabljeno milijun kruna koje bi nam bile dovoljne da ponovno osposobimo svoje ekonomske uvjete i vratimo se u imućnu poziciju. Ne ću se ograničiti da kao primjer navedem samo Zloسلjane jer svi znaju da su u Dalmaciji u samo nekoliko godina skoro svi vlasnici bili primorani ili da popuste uvjetima kolona ili da ih počnu progoniti politički paraziti i zlokobna i nikada dovoljno prokleta austrijska vlada, koja je, kao što sam gore rekao, bez vlastitih žrtava od svih učinila žrtve svoje sumnjive politike s ciljem teritorijalnih osvajanja, da ne kažem otimanja. Ali postoji stara poslovice koja kaže “Sve se vraća, sve se plaća”. Samovoljna aneksija Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj Monarhiji označila je presudu Habsburgovcima. Prvi koji je platio kaznu gubitkom vlastita života bio je nadvojvoda Ferdinand, ubijen od dvojice srpskih golobradaca kada je izazivački bacio rukavicu izazova srpskom narodu. Druga je bila austrijska država, koja je svojim raspadom dala zadnji smrtni udarac rodu Habsburgovca, prokletomu rodu, posebice za slavenske narode koji su tlačeni stoljetnom tiranijom žrtvovali vlastitu krv kao nesvjesna žrtva za slavu najoprijegga od svih neprijatelja. Neka sada plate ti barbari i probisvijeti, već je bilo vrijeme. Ali ovdje ne želim pričati kako i s koliko je nezahvalnosti mrska Vlada uzvraćala slavenskim narodima jer bi mi trebalo više od moga pera, ali se mogu prisjetiti nezahvalnosti kojom je postupala sa svojim pojedinim dobročiniteljima i vjernim podanicima. Među njih spada i Antun Vrančić, nadbiskup Esztergoma, čije je ime zbog braka spojeno s imenom Draganić, koji je – nakon što mu je bila priznata zasluga za dobrobit države i posebice kuće Habsburgovaca, koja ga je odlikovala naslovima i pohvalama – za svoje vjerne usluge kao poklon dobio posjed Petrova polja, Muća i Žrnovice u Dalmaciji, koje su se tada nalazile u posjedu Turaka. Donacija učinjena na taj način mogla je vrijediti onoliko, koliko bi danas vrijedila cijela Dalmacija da ja s njome napravim slično. Ali kada je austrijska vlada ta dobra dobila u posjed, nakon dogovorena mira s Turcima uslijed neumorne i ustrajne suradnje Vrančića koja je trajala 6 godina, bio je zaboravljen dani mu dar. Ne samo to, on je u međuvremenu umro, a Vlada je odbacila postavljena pitanja Vrančićevih nasljednika da budu vraćena prava na donaciju te je dodala da nasljednici moraju dokazati efektivnost

posjeda, što je bio uvjet za koji je znala da ne mogu ispuniti. Habsburgovci su poklonili stvar koja im nije pripadala, osim "u nadi", a kada su zapravo postali vlasnici, dani poklon nisu htjeli priznati. Mir zaključen s turskim vladarom Sulejmanom, zahvaljujući Vrančićevu djelovanju, spasio je tron Habsburgovaca. Tomu je posvjedočila donacija navedenih dobara i druga priznanja koja je Vrančiću dao tadašnji imperator Maksimilijan i nadvojvoda Rudolf II. U jednom priznanju koje mu je dao imperator Maksimilijan nalazi se nametnuta obveza njegovim nasljednicima da se sjete Vrančićevih nasljednika koji su i u narednim vremenima bili privrženi Habsburgovcima, također žrtvujući se za državu, ali su uvijek bili nagrađeni nezahvalnošću. Opažam da sam se odvojio od glavnog argumenta, ali mi se čini da je bavljenje Zloseljanim ili Habsburgovcima ista stvar, kao da između jednih i drugih nema nikakve razlike.

Danas kada pišem ovih nekoliko redaka potlačen narod priprema Austriji sprovod i bit će zadaća povjesničara da predaju potomcima sramotno sjećanje na izopačenost toga roda, koji se, kako kaže jedan talijanski pjesnik, rodio, živio i umro u krvi.

X.

Povijest mjesta Zlosela/Pirovac usko je vezana za obitelj Draganich/Draganić i Veranzio/Vrančić, a tomu svjedoči upravo zapis *Sjećanja na Zloseljane* Ljubomira Draganića Vrančića (Gliubomiro de Draganich Veranzio). U tom je rukopisu, nastalom u razdoblju između 1918. i 1922. godine, prikazan način života tamošnjega stanovništva i događaji koji su se zbili u razdoblju od nekoliko stoljeća. Rukopis je prožet deskripcijom zlobe i opakosti lokalnoga stanovništva spomenuta mjesta te problemima i nedaćama koje su koloni zadavali tim dvjema plemenitaškim obiteljima. Upravo to autor navodi kao razlog imena (Zlosela) koje je mjesto dugo vremena nosilo. Detaljnijom analizom toga toponima zaključujemo da razlog njegove uporabe može biti i činjenica da su ti ratoborni stanovnici Osmanlijama zadavali velike muke pri osvajanju. Zbog nepogodnosti toponima mjesto je mijenjalo svoj naziv više puta te je 1921. god. dobilo svoje staro, ujedno i današnje ime – Pirovac (prema travi *piriki*) – toponim koji je stanovništvu mnogo prihvatljiviji od Zlosela/Zloseto.

Maja Polić – Nina Spicijarić Paškvan

THE INHABITANTS OF ZLOSELA (PIROVAC) AND
“SJEĆANJA NA ZLOSELJANE” (“REMEMBERING THE PEOPLE OF ZLOSELA”)
BY GLIUBOMIRO DE DRAGANICH VERANZIO

Summary

The history of Zlosela/Pirovac is closely connected to the Draganich/Draganić and Veranzio/Vrančić families; this confirms the paper entitled “Sjećanja na Zloseljane” (“Remembering the People of Zlosela”), written by Ljubomir Draganić Vrančić (Gliubomiro de Draganich Veranzio). This manuscript, written between 1918 and 1922, portrays the life of the population of Zlosela and the events that had taken place in the period including several centuries. The manuscript describes the malice and viciousness of the local population, as well as the problems and calamities that the said two noble families had to suffer. The author explains the longstanding pejorative name of the locality (Zlosela) by this very state of facts. A detailed analysis of this toponym leads to the conclusion that the reason for its use may have also been the fact that the militant local population had been heavily obstructing the Ottoman invasion. The locality had changed its name several times; finally, in 1921, it was given back its old name – Pirovac (named after a herb), a toponym much more acceptable for the local population. This name has been retained to the present date.

Keywords: Ljubomir Draganić Vrančić (Gliubomiro de Draganich Veranzio), the history of Zlosela/Pirovac, Dalmatia.